

ANAKENT KAVRAMI VE ANAKENTLERİN SORUNLARI

Bekir KÖKSAL

M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

ABSTRACT

I study Metropolis Municipality in this paper. In the first section I mention some definitions and characteristics of metropolis municipalities. In the second section I mention the problems of metropolis municipalities.

I-GİRİŞ

Dünya hızlı bir kentleşme temposu içindedir. Kentler giderek büyümekte ve anakentleşmektedirler. Anakentlere olan yığılmalar yanlarında türlü sorunları da getirmektedir. Ortaya çıkan bu sorunlara çözüm üretebilmek için öncelikle anakent kavramının tanımlanması gerekmektedir.

Çağdaş bir kavram olan "anakent" günümüzde sıkça kullanılmaktadır. Fakat Türkiye'de bu kavramın ne ifade ettiği, kavramdan bilimsel anlamda ne anlaşılması gerektiği konusunda fazla çalışma yapılmamıştır. Bu eksiklikten hareketle çalışmada, anakent kavramı irdelenecek ve anakentleşmenin getirdiği sorunlar üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda; çalışmanın birinci bölümünde anakentle ilgili bazı kavramlar incelenecektir.

İkinci bölümde ise, daha çok soyut konular üzerinde durulacaktır. Bunlar; anakentlere niçin ihtiyaç duyulduğu, nasıl ortaya çıktığı ve anakentleşme ile gelen sorunlardır.

Bu tarz üzere çalışma tamamlanacaktır.

II. METROPOLİS (ANAKENT)'İN TANIMI

Ülkemizde sıkça kullanılan ve "metropol", "metropolis" "metropoliten" gibi üzerinde birlikteliğin sağlanamamış olduğu sözcüklerle ifade edilen kavramlar yerine, biz genellikle anakent kavramını kullanacağız. Metropol (anakent): Yunanca asıllı metro(ana) ve polis(kent) sözcüklerinden oluşmuş ve ilkin Antik çağların kent-devletlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonraları ise Londra, Paris, New York gibi büyük

yerleşim merkezlerini betimlemek için kullanılır olmuştur.[1]

"Anakent, çağımızda gittikçe yaygınlaşan, çok yönlü karmaşık bir olgudur. Anakent bir yönetim düzeni, bir toplumsal organizma, bir ekonomik birim, insanların ve binaların oluşturduğu bir birikim ya da sadece bir coğrafi alan olarak düşünülebilir. Bir siyaset bilimcisi için çok önemli görülen boyutlar toplum bilimci, planıcı, coğrafyacı, ekonomist ve sanatçı için farklı olabilir. Bir gözlemcinin ya da bilim adamının anakente aradığı şey, onun bakış açısı, kişisel ilgi, beğeni ve amaçlarıyla bağımlı olacaktır."[2]

Buradan da anlaşılacağı gibi anakentin değişik yanlarını ortaya koyan, değişik çevrelerce benimsenecek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Daha çok toplumsal, ekonomik ve yönetsel içerikli olan bu kavramı açıklayabilmek için tek başına yeterli olabilecek bir kıstas bulabilmek zordur. Örneğin nüfusu ele alırsanız, endüstri öncesi kentler içinde nüfusu Roma'da olduğu gibi bir milyona yaklaşan kentler bulunmasına karşılık onlar bugün ki anlayışa göre anakentler olarak nitelenemez. Ayrıca anakent içinde bulunduğu ülkenin koşullarına göre ayrı nitelikler gösterebilir. Kentin ülke ekonomisine katkısı, mali gücü, çalışma olanakları gibi ekonomik etmenler bir başka boyutunu oluştururlar.

Zanden anakenti, sanayi merkezi şehirlerin yeni teknolojik buluşların tesiriyle bir kaç sanayi merkezini kendi bünyesine alarak büyümesi olarak tanımlamaktadır.[3]

Bu tanımlar anakentin özelliklerini belirtmekte beraber işlevsel değildirler. Burada yeni bir tanım vermek yerine anakent geniş bir şekilde irdelenecektir.

III. METROPOLİTEN ALAN:

Metropoliten alan, yüksek yoğunluklu bir büyük merkez ile onu çevreleyen ve onunla sıkı günlük ekonomik, sosyal, kültürel vb. ilişkide olan kent ve kırsal alandan oluşan bir topluluğun oluşturduğu ve üretim yaptığı toprakların tümü olarak tanımlanabilir.[2]

Metropoliten alan kavramı, iş ile ev arasındaki günlük gidiş gelişlerin yoğunluğu itibariyle faaliyetleri merkezi kente bağımlı sayılan daha uzak mesafedeki toplulukları da kapsayabilir.[4] Metropoliten alan kavramında önemli olan iki öge; bir merkezi kent ile onu kuşatan coğrafi alanda çevre kentlerin olmasıdır.

IV. METROPOLİTEN YÖNETİMİ:

Anakent etrafında bulunan, yerel yönetim birimlerinin belli bir gelişme alanı içerisinde, gerek bölge planı, gerekse kent planının uygulanmasında bir araya gelerek, bazı ana hizmetlerin, görev-yetki ve uygulamalar bakımından bir elden yapılmasını sağlamak, halka daha iyi hizmet götürmek, halkın kent yönetimine katılımını artırmak amacı ile daha üst düzeyde kurulan bir yerel yönetim birimidir.[5]

A.METROPOLİTEN YÖNETİM TÜRLERİ:

1. Tek Kademeli Metropoliten Yönetimler
2. İki Kademeli Metropoliten Yönetimler
3. Gönüllülüğe Dayanan Metropoliten Yönetimler
- 4.Özel Amaçlı Kuruluşlara Dayanan Metropoliten Yönetimler

Bu genel kategoriler de kendi içlerinde değişik yapılar ve örgütlenme biçimleri göstermektedirler:

- Tek kademeli anakent yönetim modelleri; mevcut bir yerel yönetime "katma/kaynaşma", "şehir/ il birleşmesi", "yerinden yönetime dayalı tek kent" gibi değişik biçimler gösterirler.

- İki kademeli yönetim modelleri; "iki kademeli metropol yönetimi", "metropoliten birlikler" ve "kent birlikleridir".

- Gönüllülüğe dayalı anakent yönetim modelleri; "sözleşmeli kentler", "yerel yönetim birlikleri" ve "alt bölge belediye birlikleri"dir.

- Özel amaçlı kuruluşlara dayalı anakent yönetimi ise, bu kuruluşların amaç ve çeşitliliğine bağlı farklı yaklaşımlar içermektedir.

Anakent yönetiminin dünya ölçeğinde gösterdiği bu değişik modellerin ayrıntısına girmeden bu modeller hakkında vurgulanması gereken nokta;

-Tek kademeli modelin kuruluş, işleyiş güçlükleri, yerelliği gözardı etmesi, hizmete erişilebilirlik ve katılım gibi sorunlar taşıması,

-Gönüllülüğe dayalı modelin süreklilik, etkinlik ve stratejik yaklaşım oluşturma güçlüğü gibi sakıncaları bulunması,

-Özel amaçlı kuruluşlara dayalı modelin parçacı ve demokratik katılımı ve denetimi güçleştirilmesi gibi problemleri nedeniyle, iki kademeli yönetim modelinin bugün ve yakın gelecekte seçilebilecek en uygun model olduğu söylenilebilir.[6]

B.METROPOLLERİN OLUŞTUKLARI YERLERİN ÖZELLİKLERİ

Aşağıda sayılacak özelliklerin tüm anakentler için geçerli olduğu söylenemez. Ancak yapılan gözlemler bu özelliklerin anakentlerin oluşumunda etken olduğunu göstermiştir. Bunlar:

1. Demir, kara ve hava yollarının denize ulaştığı noktalarda, diğer bir ifadeyle yolların bulunduğu liman kentlerinde metropoller oluşmaktadır.

2. Bu yerlerde iklim şartları mutedildir.

3. Limanın gerisinde coğrafi ve topoğrafik bakımdan geniş ve uygun bir toprak varlığı mevcuttur.(Hinterlant Genişliği).

4. Genel olarak zirai potansiyel ve verimlilik yüksektir.

5. Her eğitim seviyesinde işgücünü hazır bulmak mümkündür.

6. Buralarda yaşayan nüfusun genel karakteri; kozmopolit, canlı ve girişimci özellik göstermesidir. Halkın bu karakteri, metropoller oluşmadan çok öncelere dayanır.

7. Metropollerin olduğu yerler tarih itibariyle eski yerleşim yerlerini içerebilirler.

8. Girişimcilerin çoğu hizmet sektörü alanında faaliyet gösterirken, tüm ülke ve dünya ile haberleşme imkanına sahiptirler.[7]

V. ANAKENTLERİN ORTAYA ÇIKMASI.

Kentlerde devamlı genişlemenin yanısıra nüfus yoğunluğunun da artması sonucu yerel idare birimlerinin

tek başlarına bu gelişmelere ayak uydurabilmeleri zorlaşmaktadır.

Bunda idari yapıdaki aksaklıklar kadar mali ve teknik kapasitelerdeki eksikliklerinde rolü vardır. Ayrıca, yerel bazı hizmetleri üstlenen merkezi idare ünitelerinin ayrı ayrı yürüttükleri çalışmalardan da arzulanan verim sağlanamamaktadır.[8]

Söyle ki:

- Toplum yapısındaki dinamizmin özellikle yansıdığı metropoliten alanlarda göç olgusundan kaynaklanan aşırı nüfus birikimi beledi hizmet arzı ve talebi arasındaki dengesizlikleri artırmasıyla ortaya çıkan sorunlar değişmeyen mekanizmalar ve kurumlar ile karşılanamamaktadır.

- Metropoliten alanlarda ilçe ve belediye sınırları içiçe geçmiş durumdadır ve bu alanlar sosyo-ekonomik ve fiziksel bütünlük ifade etmektedirler.

- Çok sayıda ve önemli ortak yapıların bulunması nedeniyle belediyelerin alt yapı sorunlarını ayrı ayrı ele almaları ve planlamaları çok güç hatta olanaksız olmaktadır. Güç birliği sağlanamadığı için alt yapı sorunlarının çözümü zorlaşmakta, projelerin gerçekleştirilmesi aksamakta, yapımı sırasında iş ve güç birliği kurulmadığı için gerçekleşen yatırımlardan büyük ve küçük belediyelerin eşit koşullarda yararlanması da sağlanamamaktadır. Gereksinmelerin genel bir çerçeve ve geniş bir perspektif içinde düşünülmesi, değerlendirilebilmeleri, planlamanın ancak bir elden yürütülmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu konuya İstanbul örnek gösterilebilir.

1984 öncesinde (3030 Sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Yasanın kabulünden önce) İstanbul da İstanbul belediyesinin yanısıra 33 belediye daha vardı. Yetki alanının genişliği, mali imkanları vb. konusunda aralarında önemli farklar olmasına rağmen, yasalar önünde İstanbul Belediyesi ile onunla içiçe girmiş 33 küçük belediye arasında hiçbir fark yoktu. Bütün bu belediyelerdeki insanlar İstanbul Belediyesi'nin hizmetlerinden yararlandıkları halde İstanbul Belediyesi'ne herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştı. 3030 sayılı kanun çıkarılarak hem belediyeler arasında eşgüdüm sağlanmaya çalışılmış hem de büyükşehir belediyeleri mali yönden rahatlatılmıştır.

Sonuç olarak; hızlı kentleşmenin meydana geldiği geniş alanlarda geleneksel yönetim birimlerinin dışında yeni bir düzenlemeye gitmek ve yeni bir yönetim modeli kurmak kaçınılmaz olmaktadır. Metropoliten yönetimler,

bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmakta ve geliştirilmektedir denilebilir.

VI. METROPOLLEŞMENİN KRİTERLERİ

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki sayılacak bu kriterler metropollerin sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel özelliklerine göre değişebilir. Kriterler şunlardır:

1. Kent, tarımsal üretimdeki bir aşamanın sonucu iken, anakent, sanayi devriminin teknolojiye sağladığı gelişmelerin sonucunda doğmuştur.[6]

2. Nüfus Kriteri: Kentin nüfusunun belli bir büyüklüğe ulaşmış olmasıdır. Keleş bunu bir milyon olarak belirtmiştir.[9] Ancak bu çok net bir kriter değildir. Örneğin altı yüz bin nüfuslu Toronto'da iyi işleyen bir metropol yönetimi vardır, yirmi altı milyon nüfuslu Tokyo'da da anakent yönetimi vardır. Bunun yanında iki milyonu aşmış olmasına rağmen Ankara ve İzmir bazı kriterleri taşımadığı için anakent olarak kabul edilememektedir.

3. Hizmet sektörü gelişmiştir: Önceleri sadece malların taşınması, kısa süreli depolanması, ve satılması anlamına gelen ticaret; antrepoculuk, banka ve sigorta sistemleri, turizm, konaklama, dağıtım hizmetleri, danışmanlık, haberleşme gibi öğeleri de içererek "hizmet sektörü" haline dönüşmüştür.

Hizmet sektörü şu alanları kapsamaktadır:

Metropoller finans merkezidirler. Bankaların ve diğer kuruluşların, sigorta şirketlerinin, uluslararası şirketlerin merkezleri buradadır. Borsa işlemleri buradan yürütülmektedir. Ticaret ve iş merkezleri ile buna bağlı olarak ticaret odalarının merkezleri buradadır. Kısaca anakentlerde finansman işlemlerinin çok yüksek oranda olduğu söylenilebilir.

Finans sektörünün anakentleri tercih nedeni, anakentin sağladığı olanakların yüksek olmasıdır. Bu anakentin oluştukları yerlerin özelliklerine bağlanılabilir.

İletişim ve enformasyon merkezidirler: Medya merkezleri buradadır. Bunun nedeni anakentteki haberlerin genellikle tüm ülkeyi ilgilendiren haberler olmasıdır.

Anakentler bilginin biriktiği ve eğitim kurumlarının yoğunlaştığı yerlerdir. Bilgi buradan çevreye yayılır.

Anakentler aynı zamanda kültür ve eğlence merkezidirler. Bir çok kültürün bir araya geldiği ve karşılıklı etkileşimde bulunduğu yerlerdir.

4. İmalat sanayi gelişmiştir. Büyük fabrikalar ve diğer imalat merkezleri burada kuruludur.

5. Çok sayıda yönetim vardır. Bunlar merkezi ve yerel yönetim birimleridir.

6. Yönetim merkezidirler. Siyasal gücün temel kaynaklarıdır. Onlar ya hükümet merkezi ya da ulusal veya uluslararası örgütlerin toplumsal eylemlerinin yoğunlaştığı yerlerdir.

7. Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma: Kentleşme her şeyden önce işbölümü demektir. İşbölümü ise sosyal farklılaşmanın ilk adımıdır. Bu adımla başlayan meslek ve statü farklılaşması; kentte sosyal tabakalaşmayı oluşturan ve anakentleşmeyle yaygınlaştırarak derinleştiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

8. Sağlık ve sosyal yardım kuruluşları büyük ölçekli ve gelişmiştir.

9. Denetleme ve organizasyon kuruluşları yaygındır. Çok sayıda beyaz yakalı uzman çalıştıran örgütler yer alır. Bunlara "dördüncü sektör" adı da verilmektedir.

10. Kamusal nitelikli hizmetlerin faydasının geniş bir alana yayılması. Anakentler yalnız kendi nüfuslarına değil, aynı zamanda yakın çevrelerine, hatta bazen bütün ülkeye hizmet sunarlar. Ulaşım, çevrenin korunması vb. gibi.

11. Banliyölerle(altkentler) kuşatılmıştır. Merkezde çekirdek kent ve onu kuşatan ve onunla ilişkili olan banliyöler vardır. Sanayi kent merkezlerinden ayrılarak alt kentlere gider. Oturma ve çalışma alanları ayrılmış, konut ve sanayi banliyöleri ortaya çıkmıştır. Konut alanları toplumsal tabakalaşmaya göre kendi aralarında farklılaşmıştır.

12. Sektörler informelleşmektedir. Sektörler resmi kurumların denetiminin dışına çıkmak için türlü yollar geliştirmişlerdir. Denetimin zor olması nedeniyle anakentlerde mafya ve işportacılık yaygınlaşmaktadır.

13. Anakentlerin "anakent" niteliği kazanmaları kentte yaşayanların arzusuna bağlı değildir. Anakentler, devletin ekonomik ve toplumsal siyasalarının bir ürünü olarak ortaya çıkarlar.

VII. ANAKENTİN SORUNLARI:

Anakentte sorunların büyük bir kısmı kentteki sorunların büyümesiyle ortaya çıkan sorunlardır. Bu sorunlar büyük ölçüde iyi yönetilmemekten kaynaklanırlar. Bunun yanısıra anakentin yerleşim yerinden, çağın gereklerine yetişememekten ve doğabilecek sorunlara önceden önlem alınmamasından kaynaklanan sorunları vardır. Bunların birbirlerine bağlantılı sorunlar olduğunu kabul etmekle beraber maddeler halinde incelemenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Şu noktayı da vurgulamak gerekir ki sayılacak sorunların bütün anakentler için geçerli olacağı iddia edilemez. Şüphesiz anakentlerin bir kısmı bu sorunların bazılarının üstesinden gelmiş olabilir.

A. İDARİ SORUNLAR

"Bir kent çok küçükse, kendini koruma gücünden yoksun demektir ki, bu büyük bir eksikliktir. Eğer çok büyükse gerekli savunma gücü var demektir, ancak o bir ülke gibidir, kent değil; ona uygun bir yönetim kurmak çok zor olacaktır... Bir kent için gerekli olan ilk şey nüfusunun, hemşehrilerini siyasal yapısında mutlu yaşatmaya yetecek kadar olmasıdır".

Aristo

Genel olarak coğrafi birlik, işlevsel eşgüdüm, teşkilatlanma ve hukuki sorunlar olarak özetleyebileceğimiz yönetsel sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Görevler ve buna bağlı olarak mali kaynaklar çok sayıda yerel yönetim arasında paylaştırılmıştır. Anakentlerde gözlenen değişik düzeyden çok sayıda kamu yönetimi olgusu, hizmetlerde ekonomiklik ve etkinliği güçleştirici bir sonuç doğurabilmektedir. Şöyle ki; bütün hizmetler için uygun bir büyüklük sağlamak olanaklı olmamakla birlikte, çoğu yerel hizmetlerin yapılmasında büyük olmanın avantajlı olduğu ispatlanmıştır. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Aşırı büyüme sonucu optimallığın düşmesi hizmetlerin üretiminin pahalı olmasına sebep olur. İrili ufaklı çok sayıda yönetimli bir anakentte ölçekler uygun olarak saptanamamaktadır.

2. Anakentlerin çeşitli yörelerinde hizmetlerin düzeyi ve yeterliliği açısından dengesizlikler vardır. Aynı şekilde hizmetlerin çekirdek kent ile çevre kentler arasındaki dağılımı yönünden gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında fark vardır.

3. Yönetimler arasında, özellikle çekirdek kent aleyhine bir gelir dengesizliği vardır.

Ülkelerin çoğunda anakentlerin en önemli gelir kaynaklarından biri taşınmaz vergisidir. Yönetimlerin sınırları içindeki taşınmazların niteliği vergi gelirlerini doğrudan etkiler. Bu nedenle, örneğin ticaret ve iş merkezlerinin yada yüksek gelirli konutlarını kapsayan alanlara sahip yerel yönetimler, bu kaynaktan yararlanmakta, bu tür imkanlara sahip olmayan yerlerde aynı verimlilik sağlanamamaktadır. İstanbul ile İzmit'in karşılaştırılması buna güzel bir örnektir. Şirketler faaliyetlerini İstanbul'dan yürütmekte üretimlerini ise İzmit'te yapmaktadırlar. Dolayısıyla vergilerinden İzmit Belediyesi yararlanmaktadır. Aynı şekilde yerleşimin az olduğu ilçelerle yerleşim merkezi olan ilçelerde de emlak vergisi konusunda aynı sorun yaşanmaktadır.

4. Anakentlerdeki temel sorunlardan biri de şudur: Yerel yönetimlerin tanımları ve tarihsel nitelikleri gereği demokratik katılım ve denetime daha çok imkan sağladığı söylenmektedir. Kentin küçük olması halkın doğrudan katılımına daha çok imkan vermekle birlikte, ekonomiklik ve verimlilik için yukarıda da belirttiğimiz gibi gerekli olan uygun büyüklükten yoksun olmaktadır.

Buradan şu sonuca varılabilir: Anakentler merkeziyetçiliği doğurmakta katılım imkanlarını ve yurttaş etkinliğini azaltmaktadır. Büyük ölçekli yönetimlerin bu durumu merkezi planlama ve uygulama, ekonomik ve yönetsel etkinlik için elverişli olmakla birlikte denetim zorlaşmaktadır. Merkezî planlama ile yerel demokrasinin en uygun bir şekilde bağdaştırılması gerekmektedir.

5. Anakentsel nitelik taşıyan planlama, ulaşım, güvenlik, sağlık gibi hizmetlerin değişik yerel yönetimler arasında paylaşılması, eşgüdüm yokluğu, görev alanlarındaki geçişme ve ikilemler kaynak israfına yol açmaktadır. Bazı sorunlar bırakın anakenti, bölgeyi, hatta bütün ülkeyi ilgilendirmektedir. Kimi sorunlar arasında ise neden sonuç ilişkisi vardır. Örneğin, ulaşım kent planlamasından, nüfus eğitim sorunundan soyutlanamaz. Bunların bir bütün olarak düşünülmesi lazımdır.

B. NÜFUS PATLAMASI VE BUNA BAĞLI OLARAK ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Anakentlerde nüfusun artmasına neden olan faktörlerin en önemlisi göç olgusu ve doğum oranlarının yüksek olmasıdır.

Burada nüfus artışından kaynaklanan belli başlı sorunlara değinilecektir.

1. GECEKONDU SORUNU

Günümüz anakentlerinin sorunlarının başında gecekondulaşma gelmektedir. Gecekondulaşma bilindiği üzere "şehrin kenar semtlerinde kurulan fakat sosyal ve ekonomik bakımdan şehir hayatına (merkezine) bağlı yerleşme şeklidir".[3]

Türkiye'de 1985 sonrası politik amaçlı olarak çıkarılan ve daha sonraları gelenekselleşen gecekondulaşma afları sonucunda özellikle büyük kentler için sorunların kaynağı haline gelmiştir.

Gecekonduların iki önemli özelliğini; genellikle bu evler yasal olmayan yollarla ya hazine arazisine veya şahıs arazisine yapıldıkları için hiç bir güvenceye sahip değildir. Diğer özelliği ise standartların altında yapılmalarıdır.[3]

Gecekonduların bu özellikleri başta çarpık kentleşmeye ve aşağıda sayılacak bir çok soruna neden olmaktadır. Bu konu bir gözlemden yola çıkılarak şu şekilde incelenebilir. İstanbul'a bakıldığında özellikle kenar mahallelerde evlerin neredeyse tamamının çatılarının olmadığı görülecektir. Kırsal alandan özellikle geçim sorunu nedeni ile İstanbul'a gelen insanların en büyük derdi kalacak yer sorunudur. Bu sorun çeşitli şekillerde çözülebilmektedir. Birincisi ev kiralamak. Kiralık evlerin haline gelmesi sonucu ev kiralama astronomiktir. Bu yüzden insanların bir çoğu maddî sıkıntılar nedeniyle bu yolu seçmemektedirler. İkinci çözüm yolu ev satın almaktır ki bu yol da çözümsüzlüktür. Son çözüm yolu gecekondudur. Bu çare anakente gelenlerin çoğu için akla en yakın olan yoldur. Ankara'nın %75'inin İstanbul'un %65'inin gecekondulaşmış olduğu düşünülürse bu tezin gerçekleri yansıttığı kabul edilecektir. İstanbul'a gelen insanlar bu konuda caydırıcı yaptırımların olmamasına güvenerek konutlarını yapmaktadırlar. Bunun yanında ileride gelirinin artacağını düşünerek konutunun çatısını daha sonra üzerine ilave edebilmek amacıyla yapmamaktadır. Bu da halihazırdaki manzarayı yansıtmaktadır.[10]

2. ARSA VE KONUT SORUNLARI

Artan nüfus için arsa ve konut sağlamak gerekmektedir. Merkezî ve yerel yönetimlerin bu soruna çözüm üretememeleri (üretmemeleri) arsa ve konut spekülâtörlüğü sorunlarını ortaya çıkarmıştır. En önemli ise rantçılıktan kaynaklanan haksız kazançlar sorunudur.

Rant: "Bir fırsatı değerlendirerek, yahut siyasal bir gücü kullanarak, emeğin veya sermayenin üzerinde bir kazanç sağlanmasıdır".[11]

Rantın dağıtımında sınır yoktur. Rant sisteminde herkes kaybeder. Ancak bazıları daha az kaybeder. Ranta ülke düzeyinde bir sorun olarak bakıldığında; rant ekonomisi hayatı pahalılaştırır, dış rekabette etkisiz kalınır ve insanlar spekülasyon yatırımlara yöneldikleri için üretim yapılmaz olur. Belediyeler rant dağıtımında önemli rol oynarlar. Günümüzde belediye başkanlarının bir çoğu rant dağıtarak politika yapmaktadırlar.[11] Özellikle 1985 sonrası rantçılık devlet politikası haline gelmiştir. Bu durum telafisi çok güç sorunları ortaya çıkarmıştır. İnsanları homo-ekonomikus (kapitalist düşünen insan) yapmıştır. Bu durum beraberinde bir ahlaki bozulmayı da getirmiştir.

1996 Yılında bir belediye başkanının zaten sorun merkezi olan İstanbul'da rant dağıtımını amacıyla " Şişli'yi Man-hattan yapacağım" demesi, üzerinde önemle durulması gereken bir durumdur. Sonuçta dikilecek olan gökdelenlerle trafik alt-üst olacak, rüzgar sirkülasyonunun engellenmesi sonucu hava kirliliği artacak vd. sorunlara yol açacaktır.

3. NÜFUS AKIMININ NEDEN OLDUĞU BOĞULMALAR

Nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde kent ile köy arasındaki ayırım giderek kaybolmaktadır. Ayrıca yoğun nüfusun neden olduğu kalabalıklaşmanın maliyeti ihmal edilemez bir düzeye erişmiştir. Örneğin kent içi ulaşımında milyonlarca insanın devamlı olarak yer değiştirmesinin neden olduğu trafik akımı hem hizmetin kalitesini düşürmekte, hem de ortaya çıkardığı tıkanıklık nedeniyle büyük bir strese, zaman ve akaryakıt kaybına neden olmaktadır. İ.B.B. Belediyesi Araştırma Müdürlüğü tarafından 1996 yılında yapılan bir anket sonucuna göre İstanbul'da kişi başına yolculuk sayısı %110 ve ortalama olarak bir kişinin günlük trafikte geçirdiği zaman 2,5 saat olarak belirlenmiştir. Bunun maliyeti ise trilyonlarla ifade edilmektedir.

4. ALT YAPI HİZMETLERİNDE TIKANMA

Hızlı ve sağlıklı anakentleşme, eğitim, sağlık, konut, ulaşım, su, kanalizasyon ve diğer alanlarda hizmetlerin aksamasına yol açmaktadır. Sonuçta anakentler refah merkezleri değil sorun merkezleri haline dönüşmüşlerdir.

C. SOSYAL SORUNLAR:

Sosyal problemler şu şekilde maddeleştirilebilir

1. ÇEVRENİN TAHRİBİ, FİZİKİ PLANSIZLIK VE YERLEŞME DÜZENSİZLİĞİ:

Çevre sorunları 20. Yüzyılın getirdiği bir sorun değildir. Daha önceleri de var olmasına rağmen, bugün ki gibi doğal dengeyi bozacak büyüklükte olmamıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda hızlı nüfus artışı, her gün ilerleyen teknoloji ve endüstrileşmeye paralel olarak, çevre kirliliğinin boyutları da doğanın kaldırabileceği düzeyi aşmış ve çevre sorunları günümüzde en çok üzerinde durulması gereken bir sorun haline gelmiştir.[12] Fakat ne yazık ki ona karşı çok az önlem alınmaktadır.

Çevre tahribatının en açık ve göze batan örneği, kentlerin düzensiz bir biçimde en verimli çevre tarım arazilerine doğru yayılmasıdır. Üstelik bu yayılma; "gecekondu" binalar şeklinde olmakta; fiziki plansızlık ve alt yapı eksiklikleriyle birleşince kent çevresinde kümelenen Batı'daki "kent blokları" tiplmesi, Türkiye'de "köy blokları" şeklinde ortaya çıkmıştır.[3]

Yine gecekonduculuğa bağlı olarak kentlerin estetiği ile turistik yönden büyük önem taşıyan proteksi giderek yok olmaktadır.[13]

Düzensiz yerleşme bir sorun fakat düzenli yerleşmenin de kendine göre sorunları vardır. Kentler büyük ölçüde betonlaşmaktadır. Betonlaşmanın, estetikten yoksun soğuk yüzü, tek düzeliği, kentleri ruhsuzlaştırmakta ve bu durum kentte yaşayan insanları da olumsuz yönde etkilemektedir.

Anakentlerde ortaya çıkan diğer bir sorun da informal çevre sorunu denilen yoksulluk sonucu ortaya çıkan çevre kirlenmesidir.[14] Örnek olarak işportacılık, bisiklet dolmuşçuluğu ve seyyar satıcılık verilebilir.

2. GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİK:

Gelir dağılımındaki eşitsizlik iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

-Kentteki işsizlikten kaynaklanan gelir dağılımı eşitsizliği.

-Kente yeni gelenlerin informal sektörde çalışmalarından kaynaklanan gelir dağılımı eşitsizliği.

Kentlerin ölçsüz bir şekilde büyümesi, artan maliyetler nedeniyle ekonomik ve mali yönden olumsuz

bazı sonuçlar doğurmaktadır. Gerçekten belirli bir büyüklüğü aşan yerel ünitelerdeki koordinasyon güçlükleri, yoğun bürokrasi ve politik baskılar sonucu kısa sürede düşük ücretli çok sayıda personel kadrosunun oluşmasına neden olmaktadır.

Anakente görülen gelir dağılımındaki bu eşitsizlik toplum yaşayışının ahengini ve bütünlüğünü derinden etkilemekte ve sosyal bunalımların oluşmasında adeta bir katalizatör rolü oynamaktadır.

VIII. KENTTEN METROPOLE GELİRKEN YAŞANAN DEĞİŞİM

A. KÜLTÜREL DEĞİŞİM

Anakentleşme beraberinde büyük bir kültür değişmesini getirmektedir. Bunlardan bazıları:

-Değer hükümlerinde değişmeler olmaktadır.

-Zihniyet ve davranışlardaki değişmeler olmaktadır. Sanayi toplumuyla ortaya çıkan ve anakentleşmeyle yayılan tüketim toplumu, yanında çeşitli sorunları getirmektedir. Sürekli tüketimi özendiren ve "bırakınız yapsınlar" felsefesine sahip sanayi toplumu, dini ve ahlaki değerlerden uzak olan bir tüketim toplumunu doğurmuştur.

Sürekli tüketmeye ve zengin olmaya özendirilen toplumun özgürlüğü de bilerek veya bilmeyerek sınırlandırılmaktadır. Böyle olunca "kentler insanı özgür kılar" şeklindeki Alman atasözü de anakentleşmeyle geçerliliğini yitirmektedir.

Şöyle ki; ülkeler ekonomik açıdan zenginleştikçe, insanların önemli bir kısmı daha çok kazanma uğruna özgürlüklerini, kişisel karar alma ve uygulama güçlerini büyük ölçüde yitiriyorlar. İnsanın insana olan güveninin ve sevgisinin yitirilmesiyle doğru orantılı olarak katılaşan, anlamsız bürokratik kurallara tutsak olunuyor. Önceden bilincine varılmayan bir hapishaneye tutsak olunuyor adeta.[15]

Anakente gelen insanlar yeni değer hükümleriyle karşılaşmaktadırlar. Yeni gelen kişi, bu değer hükümlerini benimseyebildiği ve maddi kültür değişmelerine (yeni tüketim kalıplarına) yönelebildiği ölçüde anakent hayatına uyum gösterecek ve toplumla kaynaşabilecektir. Aksi durumda bu kişi, yeni çevreye ve kültüre karşı bir yabancılaşma(alienation) yaşayacak ve belli bir zaman sonunda kendi eski değer hükümlerine daha sıkı sarılarak yeni çevrenin kültürüyle olan bağlarını en aza indirip yalnızlığa çekilecek veya anakente sığınabileceği mekanlara yerleşecektir. İstanbul'a başka illerden göç

eden insanların belli yerlerde toplanmaları ve hemşehri mahalleleri kurmaları buna bağlanabilir.

Buna benzer diğer bir konuda anakente ortaya çıkan "gettolaşma" sorunudur. Gettolar daha ziyade alt sınıf diye tabir edilen; anakentin kültürüne direnenler veya anakentten dışlanan, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören insanların oluşturduğu topluluklardır. Özellikle ABD gibi değişik kültürlerin bir araya geldiği ülkelerde kendini hissettiren gettoların oturduğu bölgeler birer suç yuvası haline gelmiştir. Örneğin New York' ta geceleri sokağa çıkmak cesaret ister. New York'a ilk kez gelen bir insana hangi semtlere gidip, hangilerine gitmemesi konusunda bilgi verilmesi sorunun ciddiyetini göstermektedir.

B. TOPLUM HAYATINDA ÇÖZÜLME:

Çözülme, "makro olarak ve toplum seviyesinde, bir toplum düzeninin bütün boyutlarıyla işlerliğini kaybetmesi ve tıkanıklıklara yol açması olarak" tanımlanabilir.[3]

Çözülmenin kaynağı da kültür değişmesi ve kültür boşluğuna (cultural gap) bağlanabilir. Hem maddi hem de manevi alanda görülen kültür değişmesi, bütün unsurlarıyla değişmeyi yaşayan obje (fert, aile vb.) üzerinde bir takım zıtlıklara ve zihniyet çatışmalarına yol açar. Bu durum sosyal ilişkilere yansıdığı oranda, bütün toplum hayatında yankıları uzun süre devam edecek sosyal çalkantılara neden olabilmektedir.

Kültür değişmesi tam olarak kabul edilmişse, yani eski değer hükümleri tamamen terkedilip yenileri itirazsız kabul edilmişse toplumda bir çözülmeden söz edilemez. Çözülme ancak kuvvetli bir kültür boşluğu hissediliyorsa başlar. Daha fazla sosyolojik çözümlenmeye girmeden toplum hayatında çözülmenin neden olduğu sorunlara değinilecek olursa: Aile kurumu eskiden üstlendiği birleştirici rolünü kaybetmiştir. İnsanlar arasındaki insani ilişkiler, dostluklar olumsuz yönde etkilenmiştir. İnsanlarda belli bir yere ait olma (aidiyet) duygusu azalmıştır.

Anakentlerin bir özelliği de buraların büyük yerleşim merkezleri olması nedeniyle, devletin yerine getirdiği adalet mekanizmasının yavaş işlemesi sonucu adaletin arkadan gelmesidir. Bu durumda insanlar, kendileri çıkış yolları aramakta, örneğin Türkiye'de son zamanlarda olduğu gibi mafyayla işbirliği yaparak kendilerince çözüm bulmaktadır:

Anakentler de bireysel ve toplumsal kontrolün ortadan kalkması sonucu, insanların tutkularının peşinden koşması daha bir hızlanmıştır. Bu yerler tutkularının esiri

olanlara olabildiğince geniş imkanlar sağlamaktadır. Bundan dolayı bu kentlerde suç işleme oranı, mafyalaşma, soygunlar ve yolsuzluklar katlanarak artmaktadır.[15].

IX.SONUÇ

Anakent kavramı ile ilgili yapılan bu çalışmadan amaç; anakentleşmenin doğurduğu sorunların çözümünde bir aşama olarak, anakentle ilgili olarak bilinmesi gereken konular ve anakentlerin temel sorunlarının ortaya konulmasıdır. Ayrı bir çalışma konusu olan, sorunların çözümü için önerilere bu çalışmada deyinilmemiştir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse anakent sorunlarının çözümü için yapılması gereken ilk iş; dünyadaki diğer anakentlerde görülen sorunlardan tecrübe edinerek, kentlerimiz ve anakentlerimizle ilgili uzun vadeli düzenlemeler yapmaktır. Düzenlemeler yapılırken toplumun kültürü ve kurumsal değerleri gözönünde bulundurulmalı ve halkın düzenlemelere katılımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

[1]-Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. Şamil Yay. 1990.

[2]-EKE, Ali Erkan. **Anakent Yönetimi Ve Yönetimler Arası İlişkiler**. Ankara. A.Ü.S.B.F. Yay. 1982.

[3]-SEZAL, İhsan. **Şehirleşme**. İstanbul. Ağaç Yay. 1992.

[4]-**Metropoliten Yönetim Dünya da ve Türkiye'de. İstanbul**. Marmara ve Boğazları Belediyeleri Birliği Yayınları.1994.

[5]-KARABİLGİN, Ahmet. **Kamu Yönetimi Araştırma Projesi. "Anakent Belediyelerinin Yönetimi".Ön Rapor**. T.O.D.A.İ.E. Yay. Ocak 1989.

[6]-**Geleceğin İstanbul'u** *Demokratik, Etkin ve İnsanca Yaşanabilen Bir Dünya Kenti* "Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı Raporlar Dizisi 5 .İstanbul Toplu Konut & IULA-EMME Yay. 1993.

[7]-AYDINER, Gökhan. "Metropol Olgusu ve Yönetimi Üzerine Düşünceler." **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı:4. Mayıs- Haziran 1995.

[8]-NADARAĞLU, Halil. **Mahalli İdareler**. 5. B. İstanbul. Beta Yay. 1994.

[9]-KELEŞ, Ruşen. **Kentleşme Politikası** .2.B. Ankara. İmge Yay. 1993.

[10]-YAŞAMIŞ, Firuz Demir **Belediye Yönetimi**, Ankara: 1996.

[11]-TEKELİ, İlhan. "*Kentte Rant Sorunları*."Konulu Semineri. İstanbul. 17.1.1995.

[12]-SAMSUNLU, Ahmet. "*Nüfus, Şehirleşme, Çevre ve İstanbul Örneği*." **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı:5 (Temmuz-Haziran 1995).

[13]-KELEŞ Ruşen. Fehmi YAVUZ. **Yerel Yönetimler**. 2.B. Ankara. Turhan Kitabevi. 1989.

[14]-BECK, Jan Mansvelt. **Çevre ve Üçüncü Dünya**. Çev. Kadir Canatan. İstanbul. Endülüs Yay.1990.

[15]-GÜRDOĞAN, Ersin. **Hicaz'dan Endülüs'e**. İstanbul. İz Yay. 1993.